

# Оповідання

## ФАВСТ

**К**оли догорятиме у віках остання зоря — горітиме моя мисль і страждання, а на чорній смузі неба кривавими літерами спалахнуть пророчі Франкові слова:

*Народе мій, замучений, розбитий,  
Мов паралітик той на роздоріжжю.*

*Людським презирством, ніби струпом, вкритий!..*

В імені твоєму, Фавсте з Поділля, я пишу ці рядки. Хай наступні покоління згадають твоє ім'я велике, хай на коліна стануть перед стражданнями твоїми.

Дорогий мені, до болю рідний Фавсте. Ти не знаєш, зрозуміла річ, таких слів страшних, як «народна трагедія» — чужі й не зрозумілі тобі слова ці. Ти — до примітиву простий. Адже перед своєю смертю — короткою і страшною — ти зумів тільки намалювати в камері ч. 12 маленьку труну з хрестиком і видряпати під тією труною нігтем на стіні своє ім'я і прізвище: «Прокіп Конюшина». Оце і все.

...Тоді саме Різдвяні ночі клепає мороз, коли до нашої камери перевели із тюремної «секретки» Конюшину: з обличчя був сивий, схожий на Фавста, що його звикли бачити у виставах оперових театрів.

Губи Конюшини спухли, він ловив і ковтав тепле й важке повітря камери, а сам робив тремтячими руками якісь дивні рухи, ніби збирався шугнути в якусь безодню...

Вахлюватий селяк, він підозріло оглядав усіх присутніх, до всіх ласкаво усміхався, шептав щось, а далі

несподівано сів на краєчок нар і голосно, під регіт присутніх, заявив:

— Диви, от історія... І тут люди є.

Камера, повторюю, зустріла слова Конюшини сміхом: уперше, вирішили всі, довелося людині познайомитися з тюрмою.

Офіцер Кленцов, що любив був залякувати таких новаків, пильно оглянув Конюшину з усіх боків, іронічно скривив рота і суворо, допитливо звернувся до Конюшини:

— Бандит?..

Конюшина мовчав. Тоді офіцер, не стримуючи більше сміху, сказав до всіх присутніх у камері:

— Фауста привели. Посидим більше — Гете увидим... А все-таки, парнишка, за какие грехи тебя в нашу камеру пригнали, а?

Конюшина не поспішав відповідати, він звів стомлені очі на згорбленого Кленцова, на всіх і несподівано запитав офіцера з ноткою злоби:

— Хіба тобі не однаково?

З кутка, недалеко вікна, пролунав хриплий бас:

— Правильно. Молодець, Фавст. Так і треба одказувати... Він же тебе не питає, чого ти погони згубив? — визвірився до Кленцова той-таки хриплий голос з кутка.

Кленцов в'їдливо огризнувся, але його ніхто не підтримав. Правда, усім до вподоби було нове прізвище, що його дав Конюшині Кленцов: «Фавст». То нічого, що сам Конюшина не розумів, до чого воно — прізвище таке. Про великого Гете він теж уперше чув у камері.

Фавст з Поділля не знав ще, чи сміються тут з його вахлюватости і вбогости, чи такі підтримують проти Кленцова, — тоді ще раз обвів усіми своїми великими сірими очима — побачив глузливу посмішку на устах Кленцова, але все-таки вирішив чомусь, що такі підтримують його, Фавста з Поділля.

Урочисто витяг з кишені засмальцьованого кисета, поклав його на білі, латками вкриті штани, добродушно засміявся.

— Куріть, хай дома не журяться, — сказав він. — Добре тут у вас, ая... Так добре, що й сказати не могу: тепло, затишно, а головне — люди є... Там, де був я...

І він раптом замовк.

— Довіку б гадам таке добро! — вихопився з кутка той-таки голос, що підтримав Конюшину проти Кленцова.

Фавст здивовано підвів очі: чи не сказав він якоїсь дурниці? Здається, що — ні, але краще йому не цвенькати, бо тюрма — сам знає — не любить дуже балакучих... Тоді здалека, з характерною і притаманною лише селянам дипломатією, почав був виправдовуватися:

— Ая. У вас, кажу, тому добре, що — тепло, нари є...

— ...С-сш. Як він мені болить. Проклятий, як він мені болить. Пся крев, пся мать, занімії.

По камері бігав у валянках невідомий Фавстові чоловік, з походження і вимови, видно було, поляк, і все лаяв свої зуби, спльовуючи раз у раз ріденьку слину з рота.

Коли пан Яцьківський — так звали його — зупинився навпроти Фавста й попросив скрутити йому цигарку, то Фавст щиро почав йому раяти:

— Ая, зуби? Знаю. Це якби самогон-первак, а тоді намочити махорки з папороттю й закласти на той пеньок — повірте, одразу заніміє. Я знаю.

Яцьківський образився:

— Цо? Заніміє? Ти краще, хлопе, порай це своєму батькові, розумієш? Маєш його? Заніміє.

Але Конюшина не бачив, здавалося, нічого образливого: порада була як порада. Йому навіть зробилося трохи смішно, що такий плюгавий панок у валянках,

а диви — настобурчився, розсердився і гасає по камері з кутка в куток.

Знизавши плечима, Конюшина мимоволі задивився на цього гоноровитого пана.

А треба знати, що пан Яцьківський був із своїм гонором за втіху для цілої камери: конфедератка, австрійська шинеля з білими орлами, бундючні вуса, а вже гонору того, то тільки в'їдливий Кленцов міг його збити, жартуючи:

— У пана Яцьківського, — казав він серйозно, — воша теж дурно не лізе. Чому, поспитаєте? Вона завжди шукає історичні межі, що їх позбулися поляки...

Яцьківський, зрозуміла річ, люто лаявся на такі слова, але хіба можна зупинити Кленцова?

— ...пан Яцьківський, — не звертаючи на лайку, говорив Кленцов, — найбільше тужить і журиться за блискучим минулим Степана Баторія... А щодо вошей, то я на власні вуха чув, як він запитував одну бльондинку: з якого воєводства, пані? З Бельведеру?..

Це, повторюю, було між іншим, побутова дрібничка, не варта серйозної уваги, бо сварилися ми день у день разів п'ять-шість, коли говорили на такі гострі теми. Я занотовую цю дрібничку тому, щоб колись намалювати образ Кленцова як носія великодержавного шовінізму.

Пізніше, коли Фавст спав поруч мене, йому на світанку, — розповідав, — снилися сади у білому цвіту і зелене Поділля...

— Весна, — казав, — часто сниться мені.

Ми тлумачили ті сни його так, що швидко Фавстові ходити за плугом, швидко йому боронити поле, бо коли сниться тобі щось зелене, то річ ясна — жити будеш. І село, казав, снилося: тліло в диму, наміткою білою з вишневого цвіту вкривалося, а коли додивлятися до

тієї намітки, то пахла йому рілля, заполона на пар; вона пахла, здавалося, торішнім гноєм, і птиця у високому небі кричала.

— Такий сон, — говорив мені Фавст. — Що він має значити?..

Я, пам'ятаю, не відповів тоді Фавстові, бо з цікавістю прислухався до розмови Маламета з паном Яцьківським:

— У тебе болит зуб, — говорив Маламет. — Я ничево, не протестую... Пусть, у каждого своя болезнь. Но когда в меня острый колит, когда с меня кровь капает, когда... и ты ругаешь. Я, как я должен?..

— Кумедія, їй-богу, — щиро, по-селянському сказав мені Фавст. — Мені такий сон миленький наснився, а вони — за парашу гризуться...

— ...Піднімайсь!

У глухих коридорах свистять вартові, брязкають ключами, а прославлений на всю тюрму Сторожук благословляє матюком Христа і нас усіх... Заспана камера встає, кидає жужмом постіль по кутках і, прокашлюючись, стає по-військовому у дві лави, був такий звичай — висотати з арештанта дух протесту, звести його бодай до образу Конончука, що давно вже втратив образ людський.

(Декілька слів про Конончука.)

Це — темне і вбоге село, село, яке підписує собі акти обвинувачення трьома хрестиками, а вже пізніше, в тюрмі, падає додолу на коліна, коли побачить кришку хліба; нужна на такому Конончукові така велика і плідна, що здається іноді, ніби його тіло навмисне засіяно висівками — вошами; тіло, схоже на рябе мило... Коли пройде вранішня повірка — завжди коротка і занадто вже ділова, — Конончук сідає, як каже Кленцов, «читати газету»: «бльондинки» впилися йому в тіло, і треба

довго шарувати Конончукові свої кістки товстою, мужицькою сорочкою, щоб примусити тих «блондинок» падати й сипатися на поміст... Висівки сиплються — така нужа!

Обличчя у Фавста кривиться, мов у дитини, — він от-от, здається, розплачеться; важко зітхає, журно хитає головою і, допомагаючи Конончукові, бере одну «блондинку» за лапки, кладе її на поміст і дико б'є черевиком...

— Отак її треба! — приказує Фавст. — Ех, Конончук, Конончук! Твоя «блондинка», видно, не з Бельведеру? Бачиш, вона не лясає під черевиком, як пана Яцьківського воша. То воша, можна сказати, інтелігентна, панська воша... Правда, господин поручик?

Після такої репліки, а головне — такого безцеремонного і різкого запитання з боку Фавста до Кленцова у мене великий сумнів, що Фавст — незрячий гречкосій... Хто він такий?

(Мотив цей розробити.)

Кленцов польською мовою (він сидів у польських тюрмах, де дають з патронату білий хліб, вряди-годи масло, каву, а книжок — професорська, мовляв, бібліотека) гне матюки і пильно, з ненавистю й підозрою дивиться у вічі Фавстові.

— Жаль-жаль, — говорить Кленцов, — що тебе не посадовили до блатних... Жаль, там би одразу бандитський дух вивіявся...

Фавст щиро сміється.

— Що мені блатні, — каже він, — адже там скрізь — ми, а не ви... Офіцера зустріти, та ще й офіцера з лейбиком — другий табак, Кленцов. Справді, як вони, варвари, тримають вас невинно п'ятий місяць?.. Це ж, погодьтеся, некультурно, ая...

...Хто такий Фавст? У мене більше ніяких сумнівів, що це не такий уже звичайний собі дядюшка з далекого Поділля.

На цьому місці межі Фавстом і Кленцовим, як пишуть деякі галичани, завжди розпочинається лайка, але сьогодні обійшлися обидва без неї; правда, Кленцов устиг все-таки огризнутися:

— П'ять місяців, господин Фауст, ще не трепка, а ты... ты определенно пойдешь в земельный комитет спасать самостийную...

— Сволоч ти! — коротко ругнув Фавст. Але наш похмурий, вічно заляканий карцерами й карами староста зупинив короткою лайкою обох і, обвівши очима по всіх кутках камери, наказав ставати в ряди — у дві лави: надходила чергова візитація тюремного начальства — повірка по-старому й по-новому.

Ще далеко до камери було чути дзвін острогів — дзінь, дзінь... Блискучі кавалерійські остроги носив, як відомо було нам, начальник корпусу № 6 — прищуватий, синьо-гнідий якийсь на виду, цинічно-нахабний — Бейзер (євреї-арештанти дали йому прізвисько — «Злий Собака»); він завжди, коли тільки одвідував нашу камеру, дивився в першу чергу на вбоге Конончукове лахміття — кривив з огидою обличчя так, ніби він побачив кубло гадів, а не постіль Конончукову.

Сплювував на долівку, хоч нам за інструкцією категорично було заборонено плювати на підлогу. Бейзер переводив свої сухі, зеленкуваті очі, схожі трохи на баранячі, на Фавста — він раз у раз робив Фавстові якесь запитання, не було того дня, щоб він поминув його в ряду, не поспитавши:

— В чем обвиняют тебя?..

Ми всі з великим напруженням чекали на цю відповідь: цікаво, за яку провину посадовили цього таємни-

чого Фавста? Висидіти три місяці в «секретці», знали ми, не всякий зможе... А сам Конюшина Прокіп удавав з себе — не було ніякого сумніву — наївного селяка з Поділля.

Пильно дивилися — разом з Бейзером — у сірі, гранітні Фавстові очі — там глибоко-глибоко заховано було ненависть і зневагу не тільки до Бейзера, а й до всіх нас; ненависть іноді іскрами вигравала на чоловічках — тоді у Фавста тремтіли з обурення руки, але він завжди умів стримувати свої чуття — він спокійно, навіть занадто вже спокійно, відповідав запитанням:

— За що? Ая, повстання.

Така відповідь нервувала Бейзера — він не міг стримати свого гніву, він висмикував з чорної — офіцерського сукна — шинелі руку і, тупаючи ногою, вимахував тією рукою так, ніби намагався на всю силу вдарити Фавста в обличчя...

— Бандит, бога твою мать, а? — оскаженіло вигукував Бейзер.

Ми, арештанти, найбільше боялися цієї хвилини сказу: ми були глибоко переконані, що Фавст, хоч і виснажений докраю, відповів би на удар, більше того, він готовий був перекусити горлянку...

Фавст мовчав. Він тільки скалив свої здорові, білі й рівні зуби, а злоба, різко підкреслена на його мужицькому обличчі, спадала аж на сухі, колись соковиті губи — застигала там, здавалось, разом із слиною.

Він ковтав її, криво усміхався, а сам дивився на підлогу. Бейзер залишив на хвилину Фавста; він суворо, допитливо, ніби справді від нього так багато залежні були ми, оглядав кожного. Кленцов, радіючи, очевидно, що Фавстові була така «баня», розсміявся, але Бейзер помітив таку несподівану радість:



# ЗМІСТ

## Оповідання

Фавст .....	3
Місячний сміх .....	18
В житах.....	26
На буряки (згадка з дитячих літ).....	33
Серце .....	38
Змовини.....	58
На золотих богів .....	82
Мати .....	86
Гармонія .....	112
Сходка .....	186
Заквітчаний сон .....	189
Політика .....	195
Троекутний бій.....	210
Анкета .....	215
Голова ході .....	230
Автобіографія.....	240

---

«Навчальна книга – Богдан», просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, Україна, 46002.

«Навчальна книга – Богдан», а/с 529, м. Тернопіль, Україна, 46008.

У випадку побажань та претензій звертатися:

т/ф (0352) 520 607; 520 548 [office@bohdan-books.com](mailto:office@bohdan-books.com)

Інтернет-магазин «НК Богдан»:

[www.bohdan-books.com](http://www.bohdan-books.com) [mail@bohdan-books.com](mailto:mail@bohdan-books.com)

т. (0352) 519 797, (067) 350 1870, (066) 727 1762

Електронні книги: [www.bohdan-digital.com](http://www.bohdan-digital.com)

Гуртові продажі: т/ф (0352) 430 046, (050) 338 4520

м. Київ, просп. Гагаріна, 27: т/ф (044) 296 8956; (095) 808 3279,

[nk-bogdan@ukr.net](mailto:nk-bogdan@ukr.net)

Інтернет-магазин «Дім книги»: [dk-books.com](http://dk-books.com)

т. (067) 350 1467; (099) 434 9947